

LEVS

LEVS ARCHITECTEN
MARIANNE LOOF
ADRIAAN MOUT
JURRIAN VAN STIGT

Postbus 2182
1000 CD
Amsterdam

Cruquiusweg 111d
1019 AG
Amsterdam

t 020 6735762
f 020 6620931
post@levs.nl
www.levs.nl

Lezing Jurriaan van Stigt, LEVS architecten 'Delft, het grote woongebouw en het onderwijs'

Inleiding op het thema

Het grote woongebouw en "het onderwijs". Dit is het thema en de titel die ik mee kreeg voor dit praatje naar aanleiding van het afscheid van Jasper. Ik zou mijn lezing daarnaast de subtitel 'nieuwsgierigheid, Kennis, kunde en vakmanschap' mee willen geven.

In de opzet van deze lezing heb ik een poging gedaan om drie verhaallijnen te verweven. Ten eerste wil ik door anekdotes een beeld schetsen van het onderwijs in de jaren 80, de relatie en betekenis van Jasper en hoe het project van het woongebouw begon.

De tweede verhaallijn gaat over nieuwsgierigheid, het overwinnen van angst en het doen. Terwijl de middelen om architectuur te verbeelden gigantisch zijn toegenomen lijkt de angst om het zelf te maken en hoe je het maakt evenredig toegenomen, is er twijfel over de kennis, de kunde en het vakmanschap?

De derde verhaallijn is eigenlijk het beeldverhaal achter mij. Ik ga weinig toelichten aan deze beelden. Ze vertellen iets over mijn dagelijks bestaan als architect en wat wij met ons bureau de laatste 20 jaar hebben gerealiseerd. Waarbij nadrukkelijk niet alleen het eindresultaat van het gebouwde beeld maar juist ook de maatschappelijke betekenis die je als architect hebt van belang is. Die maatschappelijke betekenis lees je uiteindelijk niet af aan het gerealiseerde beeld van het gebouw maar komt pas tot zijn recht als je jaren later merkt dat hetgeen je gerealiseerd hebt met plezier en liefde wordt gebruikt.

Anekdote 1: De tijdsges

Ik ben in 1980 begonnen met de studie in Delft. Jasper moet toen een stuk jonger zijn geweest dan ik nu ben. Bij de opening van het studiejaar stond professor Hendriks, de bouweconoom klaar om ons, de 400 eerstejaars, welkom te heten. Zijn verhaal was simpel: beste studenten; kijk voor je, achter, links en rechts van jezelf. Een van jullie 5 heeft na afloop van de studie een baan de rest is overbodig. Waarna een lang betoog volgde met getallen en tabellen waaruit bleek dat er heel weinig nieuw gebouwd hoefde te worden. Aangezien ontwerpers niet geïnteresseerd waren in de bestaande voorraad en daar overigens ook niet voor nodig waren, want dat konden de aannemers immers zelf wel, was het een zinloze missie om te gaan studeren tenzij! In dat daglicht was het van eminent belang dat er werd nagedacht over wat dan nog wel onze bijdrage kon zijn en hoe wij aan de slag konden komen want er heerste inderdaad grote werkeloosheid en er hingen zwarte wolken boven het vak.

Het hele verhaal van Hendriks is volslagen nonsens gebleken want we hebben iedereen heel hard nodig gehad maar het zei echter wel iets over situatie op de opleiding. Waar stond die voor, hoe was de relatie met de werkelijkheid, wat was dan wel de opgave en kon de rol en betekenis van de architect niet veel méér zijn? Was het niet te simpel om te stellen dat de bestaande voorraad, de bestaande stad en stedenbouw geen opgave waren? Zo begon ik aan mijn studie, vanaf dag één getergd door deze uitdager.... Met gemak zouden we zijn ongelijk gaan bewijzen!

LEVS

Anekdote 2: Vakmanschap

Tijdens de zomer van het tweede jaar in Delft had ik een mooie vakantiejob gevonden. Op het Amsterdamse Begijnhof moesten de panden worden opgemeten en getekend op schaal 1:50. Aanvankelijk 6 panden maar uiteindelijk werden het er 25. Met Endry van Velzen zat ik de hele zomer op het hof, al snel bleek dat we wel wat te optimistisch waren over hoeveel werk het was en hoe ingewikkeld het was. Hoe zaten die huizen, die scheef en overhellend stonden, eigenlijk in elkaar en waar was eigenlijk de hoofdconstructie gebleven dachten we bij sommige huizen. Want waar deze had moeten zitten was inmiddels de riolering te vinden. We werkten de hele zomer en zouden na de vakantie bij Jasper onze eerste ZOP ('zelf opgezet project') starten. In ons opportunisme hadden wij verklaard dat we alle panden wel even zouden uittekenen. Bij de aanvang van het studiejaar merkte Jasper dat wij met een hele ploeg 's middags na afloop van het project verdwenen naar Amsterdam om 's avonds en 's nachts de werkzaamheden van de opmeting af te maken. Het was een verwarrende ervaring voor hem. Waren we nou serieus over onze ambities voor het project en de studie? Het opmeten van het bestaande gaf uiteindelijk een heel breed inzicht in het bouwen, de bouwconstructies en, en passant, een grote souplesse in het tekenen. We produceerden met 5 man een kleine 100 A1-tekeningen. Het hof is uiteindelijk prachtig gerenoveerd en in gebruik als sociale woningbouw.

De kennis in deze tijd opgedaan maakt dat we nu hele interessante opgaven als bureau aankunnen. Het Ignatius gymnasium, dat we nu aan het realiseren zijn in Plan Zuid, vermengt grote nieuwbouw, analyse en hergebruik van het bestaande en kennis over de bestaande bouwwijze.

In de chocoladefabriek De Bensdorp in Bussum, bestaande uit een conglomeraat van gebouwen van 1890 tot 1990, destilleerden we de bruikbare onderdelen om ze in te zetten voor de herkenbaarheid van de plek, de geschiedenis, de genius locci. Ook ontwikkelen we nieuwe complexe woongebouwen met stapelingen van vierspanners, galerijen, maisonnettes, patioappartementen en grondgebonden woningen. De architectuur vindt haar verklaring in de structuur van de oude industriële bouw met penanten van baksteen en het stalen skelet. Kennis van het bouwen en het bestaande kan leiden tot nieuwe interpretaties. Het omgekeerde werkt niet!

Anekdote 3: ZOPpen en onderwijs

Ontevreden over het onderwijsaanbod in het eerste jaar, en sterker nog het tekort aan aanbod, leidde tot het idee om het eigen onderwijs te gaan opzetten. Hiervoor had je natuurlijk wel mensen nodig die daar voor in waren. Jasper behoorde tot die groep. Overal vonden 'we' wat van, om maar wat mensen te noemen uit mijn studiegroep Endry van Velzen, Rienst Dijkstra, de mannen Claus en Kaan, Pieter van Wesemael, Bjarne Mastenbroek, Willem Sulsters.

Er moest veel steviger gediscussieerd worden, meer geproduceerd, lezen over architectuur, maar ook over kosten, bouwtechniek, installatie en meer samenhang tussen de opgaven. En niet onbelangrijk, het moesten toch wel opgaven zijn waarover gediscussieerd werd of een opgave die actueel was of actueel zou worden. En als de kennis of de mensen er niet waren dan haal je ze naar Delft of je gaat er gewoon bij langs was het credo. Jasper was hierin een ideale spil, een positieve kracht, nieuwsgierig en ook vol vertrouwen in ons. En natuurlijk gingen we af en toe op ons bek... maar ja als je daar bang voor bent hoe heb je dan ooit leren lopen.

Juist en bij uitstek is dat de grondhouding, die een ontwerper moet hebben. Tijdens de studie leer je een manier van denken. Met deze open mindset en de honger naar "kennis" kun je feitelijk elke opgave te lijf.

Vanuit deze mindset hebben wij een toch moeilijke opgave voor een justitiële jeugdinstelling in Den Helder benaderd van uit het dagelijkse leven; slapen, samen eten en wonen, naar school, naar sport, de bibliotheek, de kerk, het sporten. Het unieke gebouw is nu de leidende strategie in de ontwerpen voor jeugdinstellingen juist door de onbevangen houding.

Een ander voorbeeld is een woonzorgproject in Almere waarin de losse gebouwen gescheiden door een fietspad samen zijn gegaan. Van gesloten bouwblokken naar een open transparant gebouw waarin zorg, gezondheidszorg, demente bejaarden, de schooltuin en het inmiddels tot buurtrestaurant omgedoopte eetzaaltje de spil zijn geworden in een wijk.

Architectuur is betekenisvol omgaan met het programma en de opgave en de niet gedachte mogelijkheden zichtbaar maken en dat is meer dan het platte plaatje.

LEVS

Anekdote 4: De 42 plannen

De jaren 80 werden geteisterd door het postmoderne debat, rats post en other pest. De studie werd opengegooid en er kon breder gekeken worden. De typologie, het generieke in de architectuur, documenteren en rubriceren was in zwang. Ook het onderzoek naar de gestapelde woningbouw, geïnspireerd door de mooie doorsneden en stapelingen van de Russen, gerubriceerd in een mooie publicatie van Frits Palmboom. Het leek ons goed om met het ZOP atelier, ons werk systematisch aan te pakken en te bundelen.

Voor de door ons gekozen locatie, het Bickerseiland, was het duidelijk dat een goede studie van de mogelijke stapelingen van woningbouw een interessant uitgangspunt zou kunnen vormen. De standaard aanpak resulteerde in een vooraf bepaalde lay-out waarbinnen een vast stramien thema's behandeld dienden te worden. Locatie, stedenbouwkundige context, ontsluiting, stapeling, woningtypologie, bruto en netto verhoudingen, stramien, constructie principe, architectonische expressie. Het betrof uiteindelijk in hoofdlijnen drie soorten projecten. Het grote woongebouw, het stedenbouwkundige ensemble in laagbouw en het grote woonhuis, het resulteerde in een bundel die we simpelweg 42 plannen noemde.

Jasper schreef er uiteindelijk het voorwoord voor: "de rol van de plananalyse". Sindsdien is er door hem verder gewerkt aan dit boekwerk en zijn er overigens veel plannen afgefallen. Willemijn Willemsfloet is uiteindelijk verder gegaan met de studie van het grote woonhuis waar vooral Max Risselada al stevig mee bezig was. Hoogtepunt in deze tijd was ongetwijfeld de Kruisplein-prijsvraag (die werd gewonnen door Mecanno).

Het juryrapport kan gezien worden als de ultieme benadering van opgaven vanuit een strakke analyse werkend komen tot een keuze en oplossing. In onze dagelijkse praktijk op bureau speelt de analytische werkwijze de "kunde" van nog steeds een grote rol. Architectuur is ordenen en keuzes maken. Keuzes die soms komen vanuit een analyse maar ook vanuit een intuïtieve ingreep die gevoed is door deze analyse. De Bakematoeren die wij bouwen in Amsterdam West kent een relatief eenvoudig schema. In het schema is het mogelijk om de toren te transformeren van 4-5 spanner, er zijn meerdere woningtypologieën gerealiseerd zoals MIVA woningen. Twee ingrepen in het schema maken de balkons en de verschillende plattegronden mogelijk. De juiste materiaal- en detailkeuze om het 'elastiek' van het gebouw te behouden doet de rest, analyse, intuïtie.

Anekdote 5: Maken

In het tweede jaar van bouwkunde kreeg ik de kans om met Herman Haan; 'zoek op die architect mensen!' mee te gaan naar de Dogon in Mali. Herman had in de jaren zestig een expeditie georganiseerd en mensen als Aldo van Eijck, Constant Nieuwenhuizen, Corneille en Appel meegetroond naar dit Afrikaanse volk. Met een vriend heb ik er ruim twee maanden gebivakkeerd. Rotsen ingemeten om een museum te bouwen, dammen gemetseld en geleerd beton te maken.

Geen idee waar ik aan begon, maar weer een stuk nuchterder teruggekomen. Zelf ervaren hoe je iets maakt, in welke volgorde en hoe je het organiseert, is de essentiële basis voor vakmanschap. In het voetspoor van Herman en Joop van Stigt kom ik er nu nog en denk ik mee om scholen te bouwen. Las ik een spantje voor studenten die we daar opleiden. Dit vak, deze opleiding, bied je de unieke kans om uit het niets iets te creëren.

De laatste jaren zijn opdrachtgevers bereid ons als architect te vragen om hun bouwvraag op te lossen. Daarbij gaat het om de open benadering. De vraag achter de vraag; hoe werkt het? hoe is het ingebed in zijn omgeving? hoe is het resultaat van de opgave? Wat is de betekenis voor de gebruikers? hoe gaat het om met omgeving? Hoe kan je het maken en realiseren? In Enschede bouwen we het centrum van Roombeek. Winkelpanden, met gedeeltelijk parkeren op het dak en vierspanners die het silhouet van de oude Grolschfabriek doen herleven. De gevels bepaald door grote balkons, een strakke metalen huid en warme bakstenen tonen de beide karakters. De opgave is om het comfortabele winkelen te combineren met comfortabel wonen en te zorgen voor een levendige omgeving, ook als de winkels gesloten zijn.

LEVS

In Zwolle maakten we een 200 meter lang woongebouw dat meanderend door de wijk, beëindigd door een dubbele kop die uitzicht biedt op het landschap, de doorgaande route naar het strand oppakt. De zorgvuldige aansluiting op het maaiveld, de specifieke halfverdiepte parkeeroplossing en de markante materialisering maken de grote schaal ook weer aaibaar.

Als laatste voorbeeld van het maken zou ik willen verwijzen naar de kleine opgaven waarin de beheersing van materiaal het detail tot in de eenvoud en essentie kunnen worden teruggebracht. Zoals bijvoorbeeld bij het rioolgemaal in Alkmaar waarin het hek rondom het gebouw is gereduceerd tot een dubbele gevel en het oorspronkelijke omheinde terrein onderdeel uitmaakt van de groenstructuur.

Anekdote 6: Springen in het diepe

Niets is zo leuk om tijdens je studie mee te doen met prijsvragen. Het scherpt de geest, er is, als je toch stevig doorstudeert, geen tijd voor, maar ja een dag heeft 24 uur en dan heb je de nacht nog was het credo... In de zomer van de opmeting van het Begijnhof had ik met twee vrienden nog 4 weekenden ingepland om mee te doen aan de prijsvraag de fantasie in Almere. We wonnen de eerste prijs en 3000 gulden. Kortom, dat smaakte naar meer. In 1984 wilden we meedoen met een wat serieuzere prijsvraag in Amsterdam, dat kon alleen als er een architect bij zat. Het was al snel duidelijk dat Jasper de aangewezen persoon was. We gingen stevig aan de slag, ons als doorstomende studenten niet beseffend van het alledaagse leven van Jasper, Ina en kinderen, zijn bureau en het lesgeven. Terwijl wij er fulltime mee aan de slag gingen waaide Jasper af en toe 's avonds binnen, altijd weer verbaasd over de gezichten van vrienden en vriendinnen die wij lukraak inschakelden om de presentatie tot een goed einde te brengen. We wonnen de derde prijs, ditmaal 35.000 gulden. De enige keer dat ik van mijn naar later zou blijken toekomstige baas en vriend Frits van Dongen zou winnen. Hij had samen met Carel Weeber een 4^e prijs. Het leidde ook tot de aanschaf van een Atari computer om mee te tekenen... De kunde van het tekenen tekende zich af dat de toekomst wellicht lag in het computertekenen!

Anekdote 7: Samenwerken

Het vak van architect draait in de praktijk om samenwerken. Het samenwerken zat er tijdens de studie al snel in. Jasper had daar zo zijn twijfels over en kon het gedurende de projecten niet laten om te vragen: en van wie is dat. Maar in de kleine teams die ontstonden bleek al snel dat juist door het samenwerken een enorme synergie van uitgang en de resultaten interessant werden doordat we elkaar opzweepten. Ik kan me nog goed herinneren dat Jasper op een nacht, vlak voor de eindpresentatie, weer eens bij ons binnenviel samen met Alison Smithson, zij zou ons de volgende dag beoordelen. Het werd aardig druk in het kleine huisje aan de Oranje Nassaustraat, maar met biertjes en Jasper in zijn mooiste Engels en Alison Smithson maar mompelen 'yes, to reach the density we put a point bloc'. Nog altijd denk ik aan haar verhaal van de 'pleasures and restrictions' van een locatie..... Samenwerken is onontbeerlijk in het maken en ontwerpen van nu. Alle projecten van ons bureau ontwerpen we als partners samen. Bijna alle opgaven hebben inmiddels een behoorlijke complexe context gekregen. Enerzijds door de steeds grotere hoeveelheid regels en garanties maar ook door de toenemende mondigheid en betrokkenheid van gebruikers en opdrachtgevers. Dat vraagt om ontwerpers die strategisch kunnen denken, die het volledige proces snappen. Van bouw, juridische procedures tot betrokkenheid van de opdrachtgever, ontwerpers die leiding kunnen geven om het ontwerp, het schip, om de juiste koers te houden. De l'huomo universalis zal de architect niet meer kunnen zijn maar wel de spin in het web, die de fragmentatie van processen en deeladviezen overziet om met het ontwerp te komen waar hij naar toe wil. De architect als specialistische generalist of generalistische specialist.

Daarom raad ik iedereen aan om samen te werken. Overigens in een gezonde onderlinge competitie, de geest scherp.

Het biedt ook de mogelijkheid om uit de abstractie van het ontwerp te komen met het doorwerken van plannen. Want de steeds weer rondwarende mythe dat na de geniale eerste pirouette van een architect er een leger van mensen staat die het verder gaan uitwerken zou ik als ballon graag willen doorprikken. Want kijk daar maar weer even naar links, rechts, voor en achter je ... wie gaat het dan worden en wie gaat het dan verder uitwerken?

LEVS

Geen anekdote maar het nu: De kansen voor studenten nu.

Er is, in tegenstelling tot het beeld dat wellicht nu heerst, absoluut behoefte aan goed opgeleide ontwerpers. Maar wel ontwerpers die verder komen dan de internationale beeldenstorm. Die kennis hebben van de nieuwe opgaven die er liggen. Hoe gaan we compact bouwen in hoge dichtheid, wat gaan we doen met de bloemkoolwijken uit de jaren 70. Hoe kan infrastructuur, landschap en stedenbouw op elkaar afgestemd worden, die kundig zijn om verder te komen met CO2 neutraal, C2C, en alle benodigde materialenkennis die er bij hoort. Om boven het oppervlakkige debat uit te komen van de duurzaamheid wat nu leidt tot gebouwen met groene plantjes gevels om te pleasen. Hergebruik van kantoorgebouwen. En hun vakmanschap in kunnen zetten om het antwoord en te formuleren op de individuelere bouwopgave, het duizend keer één in plaats van één keer duizend concept, de toekomst van Almelo, Venlo, Heerhugowaard en Alkmaar of om de dorpen niet te vergeten, Loenen aan de Vecht, Landsmeer, Lochem om zomaar wat dorpen te noemen. En zo kan ik wel doorgaan met nieuwe actuele vraagstukken, die wellicht wat minder sexy lijken als het atelier van Winny Maas. Maar die per saldo en naar mijn stellige overtuiging, veel interessanter zijn en waar in ieder geval heel veel behoefte aan is.

Leg de lat veel hoger, stel eisen aan het onderwijs maar vooral ook aan elkaar. Wees nieuwsgierig, onderzoek, neem geen genoegen met makkelijke plaatjes. Er is meer als Sketchup, Photoshop en computerrenderings. Ga in de nieuwsgierigheid ook op avontuur. Maak architectuur in de praktijk, doe mee aan prijsvragen, stel de vragen en kijk wat echte relevante opgaven zijn voor de toekomst.

Want uiteindelijk en dat zou ik willen meegeven is de plannenmap zoals hij er nu ligt natuurlijk een prachtig document. Van een opgave die zeker begin jaren 80 en 90 nadrukkelijk speelde. Maar het is vooral een document als tijdelijke afsluiting van het doorwrochte onderzoeken van de gebouwen door studenten die elk een gebouw hebben doorgeploegd om te begrijpen hoe het in elkaar zit, hoe architectuur werkt, hoe het tot stand komt, waar het van gemaakt is.

Nu is het een document om in te bladeren maar voor de studie is het een houding, een methode, om de kennis, kunde en vakmanschap te vergaren die nodig is om het vak te kunnen beoefenen.